

NEKI POVIJESNI I STATISTIČKI PODACI O DEMOGRAFSKIM KRETANJIMA U ISTRI U XVI I XVII STOLJEĆU

Miroslav B e r t o š a

I

Gospodarske i demografske krize (međusobno prožete i uvjetovane) središnji su problem istarske povijesti na prijelazu iz srednjega u novi vijek. Akutno pitanje opadanja pučanstva, depopulacije pojedinih dijelova Istarskog poluotoka (osobito mletačkog posjeda) i pojave napuštenih sela i neobrađenih ledina odrazilo se u golemom broju izvješća, hitnih poruka i pisama mletačkih rektora svojoj vladi, te u komentarima posebno upućivanih providura, inkvizitora i izvjestitelja, u opisima horografa, slučajnih putnika i namjernika.¹ Ratovi koji se vode na tlu Istre, osobito u XV, XVI i prva dva desetljeća XVII stoljeća, te mnogobrojna haranja kuge, malarije, tifusa i ostalih bolesti već su se u tim svjedočanstvima smatrali bitnim uzročnicima slabe naseľjenosti i gospodarskoga siromaštva. Lamentacije mletačkih rektora gotovo su neizmijenjene ušle u historiografiju i u posljednjih stotinu godina veoma su često ponavljane u raspravama, člancima i pokušajima cjelovitih prikaza istarske prošlosti XV – XVIII stoljeća. Premda je P. Kandler još 1845. upozorio da uzroke propadanja Istre treba tražiti i u činjenici da je »trgovina s vanjskim svijetom zamrla zbog izmijenjena stanja u zemljama oko Jadranskog mora«,² ta je postavka ostala nerazrađena i u samoga Kandlera i njegovih učenika i sljedbenika i u čitavoj istarskoj talijanskoj historiografskoj školi XIX i prve polovine XX stoljeća. Današnja talijanska i evropska povijesna znanost o mletačkome *Cinquecentu* i *Seicentu* posvećuju najveću pažnju upravo proučavanju odraza političkih i društvenih prilika na nazadovanje Mletačke Republike kao nekadašnje pomorske i trgovačke sile i na mnogo-

¹Usp. *Indice generale degli Atti e Memorie della Società istriana di archeologia e storia patria* (dalje: *AMSI*), Poreč 1903; A. C e l l a, *Indice degli Atti e Memorie 1903 – 1946*, *AMSI* n. s. IV, Venezia 1956, 186 – 212; S. C e l l a, *Studi sull'Istria del '600*, *AMSI* n. s. XVII, Venezia 1969, 59 – 68.

²P. K a n d l e r, *Cenni al forestiero che visita Pola, Trieste 1845*, 29 (»il commercio col di fuori aveva cessato per le cangiate condizione dei paesi intorno l'Adriatico«). Tu svoju točnu postavku Kandler nije opširnije razradio.

brojne posljedice koje je to nazadovanje izazvalo u socijalnoj, gospodarskoj i demografskoj strukturi i snazi Venecije i nekih njezinih posjeda.³ U tim se kapitalnim radovima Istra, na žalost, jedva i spominje. Na potrebu da se i istarske prilike XVI i XVII stoljeća sagledaju u složenom sklopu mediteran-

³ Ovom bilješkom upozoravam na niz recentnih i veoma značajnih radova u evropskoj i svjetskoj historiografiji koji u nas i nisu ocijenjeni ni upotrebljavani:

D. Beltrami, *Storia della popolazione di Venezia dalla fine del secolo XVI alla caduta della Repubblica*, Padova 1954; G. Luzzatto, *Le vincende del porto di Venezia dal primo medioevo allo scoppio della guerra 1914-18*, Studi di storia economica veneziana, Padova 1954; isti, *La decadenza di Venezia dopo le scoperte geografiche nella tradizione e nella realtà*, *Archivio Veneto* LIV-LV, 1954; D. Beltrami, *Saggio di storia dell'agricoltura nella Repubblica di Venezia durante l'età moderna*, Venezia-Roma 1955; R. Lopez, *Venezia e le grandi linee dall'espansione commerciale nel secolo XIII*, La civiltà veneziana del secolo di Marco Polo, Firenze 1955; G. Stefani, *L'assicurazione a Venezia dalle origini alla fine della Serenissima I-II*, Trieste 1956; F. Braudel, *La vita economica di Venezia nel secolo XVI. La civiltà veneziana del Rinascimento*, Firenze 1958; G. Cozzi, *Il doge Nicolò Contarini: Ricerche sul patriziato veneziano agli inizi del Seicento*, Venezia-Roma 1958; D. Beltrami, *Lineamenti di storia della popolazione di Venezia del Cinquecento al Seicento*, *Storia dell'economia italiana. Saggi di storia economica*, Torino 1959; C. M. Cipolla, *Il declino economico dell'Italia*, na i. mj.; D. Sella, *L'industria della lana a Venezia nei secoli sedicesimo e diciassettesimo*, na i. mj.; isti, *Il declino del l'emporio realtino*, *La civiltà veneziana nell'età barocca*, Firenze 1959; E. Sestani, *La politica veneziana del Seicento*, na i. mj.; A. Fanfani, *Il mancato rinnovamento economico. La civiltà veneziana del Settecento*, Firenze 1960; D. Beltrami, *Forze di lavoro e proprietà fondiarie nelle campagne venete dei secoli XVII e XVIII*, Venezia-Roma 1961; G. Luzzatto, *Storia economica di Venezia dall'XI al XVI secolo*, Venezia 1961; D. Sella, *Commerci e industrie a Venezia nel secolo XVII*, Venezia-Roma 1961; F. Braudel - P. Jeannin - J. Meuvret - R. Romano, *Le declin de Venise au XVIIème siècle*, *Decadenza economica veneziana nel secolo XVII*, Venezia-Roma 1961; L. Beutin, *La décadence économique de Venise considérée du point de vue nord-européen*, na i. mj.; H. Kellenbenz, *Le declin de Venise et les relations économiques de Venise avec les marchés au nord des Alpes*, na i. mj.; R. Davis, *Influence de l'Angleterre sur le déclin de Venise au XVIIème siècle*, na i. mj.; J. Tadić, *Le commerce en Dalmatie et à Raguse et la décadence économique de Venise au XVIIème siècle*, na i. mj.; O. L. Barkan, *Le déclin de Venise dans ses rapports avec la décadence économique de l'Empire Ottoman*, na i. mj.; L. Günzer, *La situation du négociant vénétien devant le régime douanier de l'Empire Ottoman*, na i. mj.; G. Livi - D. Sella - U. Tucci, *Un problème de Venise. la décadence économique de Venise*, na i. mj.; A. Tenenti, *Venezia e i corsari 1580-1615*, Bari 1961; F. Braudel, *Civiltà e imperi del Mediterraneo nell'età di Filippo II* (prijevod s francuskog), Torino 1965; A. Tagliaferri, *Aspetti dell'economia rurale friulana tra il 600 e il 700*, *Annali dell'Università di Padova - Facoltà di Economia e Commercio in Verona* serie I, vol. II, 1965-66; B. Pullan (i grupa autora), *Crisis and Change in the Venetian Economy in the 16th and 17th Centuries*, London 1968; C. Schwarzenberg, *Ricerche sull'assicurazione meritima a Venezia dal dogado di Pasquale Cicogna al dogado di Paolo Renier*, Milano 1969; R. Romano, *Tra due crisi: L'Italia del Rinascimento*, Torino 1971; M. Quazza, *La decadenza italiana nella storia europea. Saggi sul Sei-Settecento*, Torino 1971; A. Tagliaferri, *In margine alla «decadenza» italiana: Profitti e investimenti di una «Compagnia di Negozio» veneziana (1625-1740). Prospettive nella storia dell'industria tessile veneta*, Trieste 1972; F. Mauro, *L'Europa del XVI secolo. Aspetti economici* (prijevod s francuskog), Milano 1974; *Il Mediterraneo nella seconda metà del 500 alla luce di Lepanto* (Atti del convegno di studi promosso e organizzato dalla Fondazione Giorgio Cini, Venezia, 8-10 ottobre 1971), Firenze 1974; H. Kamen, *Il secolo di ferro 1550-1660* (prijevod s engleskog), Bari 1975; E. E. Rich - C. H. Wilson, *Storia economica Cambridge. Volume quarto: L'espansione dell'Europa nel Cinque e Seicento* (prijevod s engleskog), Torino 1975; U. Tucci, *Costi e ricavi di una galera veneziana ai primi del Cinquecento*, *Studi Veneziani* X, Firenze 1975.

skih i jadranskih zbivanja u najnovije su doba upozorili D. Klen,⁴ M. Bertoša,⁵ G. Cervani i E. de Franceschi,⁶ premda je očito da nedostatak monografija i analitičkih studija zasad onemogućuje takav prikaz.

Ovaj se kraćki prilog ograničava na iznošenje nekih povijesnih i statističkih podataka o demografskim kretanjima u mletačkom dijelu Istre u XVI i XVII stoljeću, ispisanih iz objelodanjenih i arhivskih vrela. Izražen numeričkim pokazateljima (prvi put u istarskoj historiografiji) dinamizam gospodarskih i demografskih gibanja, prožet privremenim usponima i čestim tragičnim padovima, postaje uočljiviji i jasniji.

II

1. Suvremeni istraživači povijesti naseljenosti, migracija i promjena u seoskoj gospodarskoj proizvodnji zapadnoevropskih zemalja upozoravaju u svojim studijama na česte pojave napuštenih sela i zapuštanje obradiva tla u širokom razdoblju od XIII do kraja XVII stoljeća. *Wüstungen* u Njemačkoj, *Lost Villages* u Engleskoj i istovjetne ili slične pojave u Francuskoj,⁷ Danskoj, u talijanskim i nekim južnoslavenskim pokrajinama,⁸ uza sve specifičnosti, mogu se smatrati dijelom općeevropskog procesa. Pojam *Wüstungsprozess*, prema formulaciji njemačkog povjesnika W. Abela,⁹ ne označava sela koja su privremeno napuštena zbog ratnih ili elementarnih nedaća, već definitivnu propast naseljenih mjesta ili njihovo pretvaranje u obično seljačko gospodarstvo, *stanciju*. Uzroke prestanka života i agrarne proizvodnje u nekom području ne treba pripisivati samo haranju smrtonosnih epidemija kuge, rasprostranjenosti malaričnih zona i utjecaju raznih bolesti i ratnih pustoše-

⁴ Usp. Galije i galijoti iz Istre i otoka nekadašnje sjeverne Dalmacije za mletačku armadu (XI – XVIII st.), *Rad JAZU* 318, 1959; Galijoti i ratni brodovi na vesla u našoj prošlosti, *Pomorski zbornik u povodu 20-godišnjice Dana mornarice i pomorstva Jugoslavije 1942 – 62*, Zagreb 1962.

⁵ Usp. O nekim osnovnim problemima tzv. druge slavenske kolonizacije Istre, *Radovi Pedagoške akademije u Puli* I, 1968.

⁶ Usp. Fattori di spopolamento nell'Istria veneta nei secoli XVI e XVII, *Atti del Centro di ricerche storiche*, Rovinj-Trst 1973

⁷ Usp. M. R o n c a y o l o, Geografia e villaggi abbandonati, u zbirci izabranih tekstova iz časopisa *Annales – Economies, Sociétés, Civilisations* koju je za talijansko izdanje priredio F. B r a u d e l (jedan od bivših urednika) pod naslovom Problemi di metodo storico, Bari 1973, 341-42. – Također B. H. S l i c h e r v a n B a t h, Storia agraria dell'Europa Occidentale (500 – 1850), Torino 1972 (osobito poglavlje La depressione agricola dei secoli XIV e XV, str. 225-38).

⁸ Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. Zgodovina agrarnih panog. I. zvezek: Agrarno gospodarstvo, SAZU, 1970 (osobito poglavlje Kolonizacija in populacija, str. 82-98).

⁹ W. A b e l, Agrarkrisen und Agrarkonjunktur in Mitteleuropa vom 13. bis zum 19. Jahrhundert, Berlin 1935; i s t i, Die Wüstungen des ausgehenden Mittelalters, Stuttgart 1955; i s t i, Wüstungen und Preisfall im spätmittelalterlichen Europa, *Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik* CLXV, 1953. (navedeno prema talijanskom prijevodu: »Spopolamento dei villaggi e caduta dei prezzi in Europa nel Basso Medioevo« u knjizi: I prezzi in Europa dal XIII secolo a oggi. Saggi di storia dei prezzi raccolti e presentati da Ruggiero Romano, Torino 1967, 87-141).

nja, već i mnogobrojnim heterogenim čimbenicima (feudalnom ili fiskalnom pritisku, poremećaju pedološkog ravnovjesja i pojavi krize proizvodnje žitarica, nagloj ali dugotrajnoj promjeni podneblja i sl.).¹⁰ Općeniti zaključci, primjećuje geografski povjesnik M. Roncayolo, nisu mogući, hipoteza se može potvrditi ili odbaciti samo nakon temeljita studija svakoga napuštenog sela. Štoviše, zbog nedostatka izvornog materijala »veliki demografski i gospodarski poremećaji u ruralnoj povijesti Evrope ostat će u velikoj mjeri neobjašnjeni.«¹¹

2. Mletački posjed u Istri, koji se počeo naglo širiti poslije sloma svjetovne vlasti oglejskih patrijarha (1420–21), u XVI i XVII stoljeću obuhvaćao je gotovo čitav sjeverni dio Istarskog poluotoka, široki pojas kopna na zapadu i čitav južni i jugoistočni dio. Pod vlašću Republike našle su se tri četvrtine istarskog teritorija, dok je preostali dio ušao u sastav nekadašnjeg posjeda goričkih grofova koji je 1374. potpao pod Habsburgovce. U razdoblju od XV do kraja XVII stoljeća oba su područja – mletačko i austrijsko – premda različita po društvenom uređenju i socijalno-političkoj strukturi, potresale mnogobrojne krize kojih je posljedica, u krajnjoj liniji, bio i *Wüstungsprozess*. Ne ulazeći dublje u tumačenje te pojave Camillo De Franceschi i D. Klen upozorili su u svojim radovima na nestanak nekih sela i selišta u Knežiji,¹² na fluktuaciju i osjetno smanjivanje njezina pučanstva.¹³

Napuštena sela (*Wüstungen*) i pustopoljine (*Wüste Fluren*) posljedica su ruralnog eksodusa, fluktuacije i dinamičnih migracijskih kretanja u doba vojno-političkih, gospodarskih i demografskih perturbacija. Ispuštajući iz ovog prikaza tumačenje složenoga spleta spomenutih čimbenika, o čemu će biti riječ na drugom mjestu, donosim samo brojčane podatke o tim kretanjima.

3. Iako izvješća istarskih rektora i ostala vrela u gotovo svim općinama spominju poneko napušteno selo s neobrađenim zemljištem, ta je pojava najizrazitija u južnoj Istri. Prema tradiciji, koju je prvi zabilježio istarski providur Marin Malipiero, u Puljštini su postojala 72 sela, dok ih je u doba njegova službovanja (od sredine ožujka 1581. do potkraj lipnja 1583) preostalo samo tri-naest.¹⁴ Malipierov nasljednik providur Giacomo Renier spominje (1585) tako-

¹⁰ W. Abel, Spopolamento, n. dj., 131–32; E. Le Roy Ladurie, Storia e clima, Problemi di metodi, n. dj., 140–82

¹¹ M. Roncayolo, n. dj., 368 (»I grandi sconvolgimenti demografici ed economici della storia rurale possono in larga misura restare inespliciti«).

¹² Camillo De Franceschi, Storia documentata della Contea di Pisino, Trst 1964; D. Klen, Fragmenti rašporskog urbara iz prve polovine XV stoljeća, *Jadranski zbornik* IV, Rijeka-Pula 1960; isti, Rašporski urbar iz 1394, *Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu* (dalje; VHARP) XV, Rijeka 1970.

¹³ Prema vijestima iz mletačkih izvora u Knežiji je g. 1649. bilo samo 2360 stanovnika. Iako je V. Bratulić (Rovinjsko Selo, *Jadranske monografije* 2, JAZU, 1959, 12) s pravom posumnjao u vjerodostojnost tog podatka, neosporna je činjenica da je pučanstvo Pazinske knežije bilo malobrojno.

¹⁴ Relazione (...) Marin Malipiero ritornato Proveditore dell'Istria (1583, 29 Giugno): »Delle 72 ville poi che si dice che solevano essere habitate in quel Contado, non ne sono ora in piedi più che 12 (...), le altre tutte sono rovinate e distrutte« (P. Kandler, *Notizie storiche di Pola, Poreč* 1876, 333).

der trinaest sela¹⁵ – Krnicu, Marčanu, Galičanu, Lobariku, Kostanjicu, Štijnjan, Fažanu, Peroj, Brijune, Šišan, Ližnjan, Medulin i Pomer – a dva decenija kasnije, za rektorovanje puljskoga kneza Lorenza Ghisija, nakon osnivanja Premanture (1585), broj sela popeo se na četrnaest.¹⁶ Kopranin Niccolò Manzoni unio je (1611) u svoj opis Puljštine podatak o šesnaest sela,¹⁷ koliko su naveli i biskup G. F. Tommasini (sredinom XVII stoljeća) i djelomični kompilator njegova djela, tršćanski liječnik Prospero Petronio (1681).¹⁸

Rektori i horografi strogo razlikuju pravne nazive *Villa* (selo), *Città*, *Terra*, *Castello*¹⁹ i pod pojmom *Villa* ne razumijevaju naselja opasana zidinama i kaštele s razvijenim ruralnim načinom života, već samo otvorena sela. Takvih je *sela* u XVI stoljeću (do osnivanja Premanture 1585) bilo trinaest, a do polovine slijedećega stoljeća njihov se broj povećao na šesnaest. *Wüstungsprozess* je, dakle, zahvatio 81,95% sela u Puljštini, a do sredine XVII stoljeća, osnivanjem novih ruralnih naselja, postotak se smanjio samo neznatno (77,78%).

Sačuvana arhivska i ostala vrela ne pružaju mogućnost detaljnijeg utvrđivanja ubikacije i naziva propalih sela, ali karakteristični sufiksi u nomenklaturi upućuju na njihovu veliku starinu. U De Franceschijevu popisu toponima puljskog agera,²⁰ ispisanom ponajviše iz dokumenata staroga kaptolskog arhiva u Puli, spominju se od XI do XVI stoljeća mnoga sela od kojih se, nakon njihove propasti, sačuvao spomen samo u lokalnom nazivlju zemljišta ili se uopće nije sačuvao nikakav trag.

¹⁵ Relazione del Giacomo Renier Proveditor nell'Istria (1585, 8 Ottobre), na i. mj., 351 – Iako providur Malipiero izriječkom tvrdi da se u Puljštini nalazi dvanaest sela, u tekstu navodi i trinaesto – selo Brijuni na istoimenom otoku. Renier, međutim, izostavlja Marčanu (iako u izvješću veoma opširno govori o njezinu pučanstvu, novодоšlim kolonistima), a u popisu sela pogrešno unosi Mutvoran. Mutvoran je, naime, tada bio *kaštel* (•Castello•), a ne selo (•Villa•), pa ga zbog toga Renierov prethodnik Malipiero i ne spominje. U obje se relacije navodi po trinaest sela.

¹⁶ *Archivio di Stato di Venezia*. Senato: Dispacci Rettori d'Istria (dalje: ASV. DRI), Filza (dalje: F) 4, Datto di puola 15 marzo 1607.

¹⁷ Descrizione della Provincia dell'Istria, *Archeografo Triestino* (dalje: AT) III, 1831, 191-92. Nije sasvim jasno koja su to sela. U navedenom popisu nedostaje samo Muntić (ponovo naseljen 1583). Početkom XVII stoljeća sve su doseljeničke obitelji smještene po obnovljenim selima (u Kostanjici, Ližnjanu, Medulinu, Pomeru itd.).

¹⁸ G. F. Tommasini, De Commentarj storici-geografici della Provincia dell'Istria, AT IV, 1837, 474, a prema njemu i P. Petronio, Memorie sacre e profane dell'Istria (A cura di G. Borri), Trieste 1968, 268. – Tommasini i Petronio također ne donose popis sela Puljštine, no, osim spomenutih, svakako su tu ubrojili Filipanu (osnovanu 1635) i Valturu, naseljenu 1647.

¹⁹ Mletačka je Republika uglavnom zadržala stari istarski srednjovjekovni sustav, naslijeđen od oglejskih patrijarha, pa se područje njezine stečevine u Istri dijelilo na *città*, *terre*, *castelli* i *ville*. Dok su se gradovi (*città*) – Pula, Poreč, Novigrad i Kopar – stari rimski municipiji, i kasnije biskupska sjedišta, odlikovali višim stupnjem municipalnog uređenja, a članovi njihovih općinskih vijeća nosili titulu nobila, kašteli (*castelli*) i *terre* (neprevodiv izričaj pod kojim se razumijevalo zidom opasano urbano središte s municipalnim životom) zaostajali su u autonomnim pravima. – Usp. P. K a n d l e r, Dell'Istria cosi detta veneta, *L'Istria* br. 38-39, Trieste 1846, 151-52.

²⁰ Camillo De Franceschi, La toponomastica dell'antico agro polese de-

Naziv sela	Ubikacija	Godina	Fragment izvornog teksta	Vijesti o ponovnom naseljivanju
Arano (<i>Arrianum</i>)	nedaleko od Pomera	1150. 1370. 1428 – 66.	Vicus Arianus Villa de Arano villa Arani	
Azzano (<i>Accianum</i> ili <i>Attianum</i>)	nedaleko od Pomera	1150.	de vico Azano	
Bagnole Maggiore (<i>Balneolum maius</i>)	kod Vodnjana	1150. 1303.	de vico Bagnole villa Bagnoli	
Barbolano (<i>Barbolanum</i>)	sjeverno od Medulina	1367. 1370. 1465.	Petrus Buratelli villicus Barbolani Barbolanum, contrata de villa Orcevani Villa Barbolan	
Burano, Borano (<i>Burianum</i>)	između Galizane i <i>Paderna</i> (v.)	1150. 1322. 1587.	de vico Buriano villa Buran villa di Boran	
Castagna (<i>Castaneum</i>), hrv. Kostanjica	južno od današnje Valture	1150. 1180. 1322. 1513. 1587.	Vicus Castaneus de vico Castaneo villa Castagni villa de Castagna Monticchio, villa restaurata che prima si nominava Castagno	
Filipano (<i>Filipanum</i>), hrv. Filipana		1334. 1468.	villa que dicitur Filipanum Filipan nel Comune de Pola a confini de Barbana et Dignan	G. 1635. obnovili su ga hrvatski kolonisti.
Florian (<i>Florianum</i>)	nedaleko od Fažane	1150. 1197. 1303. 1478.	vicus Florianus Florianum Floran Fioran	G. 1563. spominje se kao pust i neobrađen lokalitet.

sunta dai documenti, *AMSI* LI-LII, Pula 1942, 119-97. – Dio građe kojom se koristio De Franceschi objavili su u novije doba M. Z j a č i ć, Knjiga podavanja i prihoda posjeda katedralnog kaptola u Puli (Quaternus fictum siue dasiorum domorum et aliarum possessionum Polensis capituli (1349–1371), *Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci* IV, 1957, 59-85 i A. C e l l a, Un quadernetto Quattrocentesco di atti notarili di Pola, *AMSI* n. s. XV, Venezia 1967, 83-114.

Neki povijesni i statistički podaci o demografskim kretanjima u Istri . . .

Naziv sela	Ubikacija	Godina	Fragment izvornog teksta	Vijesti o ponovnom naseljivanju
Guargnan (<i>Quargnan</i> , <i>Quonianum</i> ?)	između Vrčevana, Ližnjana i Šišana	1149. 1469.	Quonianum? Villa Guargnan	
Guran	nedaleko od Vodnjana	1150. 1216. } 1303. } 1380.	vicus Gurianus villa Gurani de villa Gurani. Maximum territorium ibi iacet incultum.	
Lisignano (<i>Licinianum</i>), hrv. Ližnjan		1149. 1303.	Lisianum Villa Lisignani	Potkraj XVI i u XVII stoljeću u više navrata naseljivan hrvatskim kolonistima i dobjeglicama.
Maderno (<i>Vicus Maternus</i>)	današnji Jadreški	1403.	Contrata Maderni parvi S. Petri.	G. 1580. tu su naseljeni bjegunci s Cipra, zatim obitelji hrvatskih doseljenika iz Zadra koje mu mijenjaju ime u Jadreški.
Marana (<i>Marianum</i>)	između Galižane i Peroja, Fažane i Vodnjana	1150. 1353. } 1450. } 1472. }	vicus Marianum villa Marana	
Medolino (<i>Metulium</i>), hrv. Medulin		1150. 1303. 1365. } 1428. }	de vico Metelino Villa Medilini Medelino	U XVI i XVII stoljeću naseljen hrvatskim pučanstvom.
Midian (<i>Metilianum</i>)	pokraj Vodnjana	1197. 1211. 1303.	in Metiliano Midilianum Villa Midigliani	
Mimian (<i>Mamilianum</i>) ?		1067. 1303.	vicus Mamilianus Contrate Mimigliani maioris et Mimigliani minoris	

Naziv sela	Ubikacija	Godina	Fragment izvornog teksta	Vijesti o ponovnom naseljivanju
Moian (<i>Mulianum</i>)	između Šišana i Muntića	1150. 1376.	Vicus Muianus Anthonius vilicus Muiani	
Momarano, hrv. Mutvoran		1150. 1299. 1333. 1366. } 1457. }	castrum Monte Mariano in castro Momarani villa Momarani castrum Monmarani	Hrvati su već u svojim prvim prodorima u Istru u ranome srednjem vijeku doprli do Mutvorana. G. 1520. hrvatski doseljenici smjestili su se u Krnici, nedaleko od Mutvorana.
Natarico	?	1150.	vicus Nataricus	
Norniano	?	1150.	vicus Nornianus	
Olme, Ulme	u blizini sela Arana kod Pomera	1150. 1367. 1380.	de vico Olme contrata de Ulme de villa Arani Villa Ulmi	
Orcevano (<i>Orcevianum</i>), hrv. Vrčevan	sjeverno od Medulina	1150. 1303. 1446.	vicus Orcevanus; Urcivanum villa Orcevani	
Ovignano (<i>Ovinianum</i> , <i>Ovilianum</i>)	u području sela Šišana	1150.	de vico Oviliano; magister Dominicus de Oviliano	
Paderno (<i>Patenum</i>)	nedaleko od Galižane	1150. 1287. 1430.	de vico Paterno de Paderno villa Paderni	
Panturano (<i>Panturanum</i>)	u blizini Kostanjice (južno od Valture)	1322.	Panturan	G. 1563. selo je već bilo napušteno, a zemlja neobrađena.
Peroi (<i>Petrorium</i>), hrv. Peroj		804. 1150. 1367. 1488.	de Casale Petriolo vicus Petrorius villa Pedruli villa Pedrolo	Nakon propasti staroga romanskog sloja Peroj je naseljen grčkim i hrvatskim etničkim elementom, ali je ponovno opustio i

Neki povijesni i statistički podaci o demografskim kretanjima u Istri . . .

Naziv sela	Ubikacija	Godina	Fragment izvornog teksta	Vijesti o ponovnom naseljivanju
				1657. koloniziran pravoslavnim crnogorskim obiteljima iz Crmnice.
Plagna	Iako Camillo De Franceschi u svojem posljednjem radu <i>Storia documentata</i> , n. dj., 288, zastupa mišljenje da je <i>Plagna</i> zapravo današnje selo Prnjani (tal. <i>Porgnana</i>), ubikacija tog lokaliteta nije sasvim razjašnjena.	1199. 1257. 1330.	villa de Plagna Stepizius de Plagna villa de Plagna terra Plagne	
Pomer (<i>Pomarium</i>), hrv. Pomer		1150. 1370.	vicus Pomarius villa Pomerii	U drugoj polovini XVI stoljeća i početkom XVII st. naseljivan talijanskim i hrvatskim došljacima.
Pompignano (<i>Pompinianum</i>)	između Ližnjana i Medulina	1150. 1379.	vicus Pompinianus pro villicatibus Pumpignani de villa Lisignani	
Pudizano (<i>Potentianum</i>)	nedaleko od Vodnjana	1150. 1387. 1458.	vicus Potentianus villa Pudinčani Podenzan	
Ravarigo (<i>Ravaricus</i>), hrv. Lobarika	današnje selo Lobarika, smješteno sjeverno od Pule	1150. 1303. 1515. 1614.	Vicus Ravaricus villa Ravarici Michiel de lubiza de Lavarigo Villa Lobarica	U drugoj polovini XVI i početkom XVII stoljeća naseljivan hrvatskim etničkim elementom.
Rubano (<i>Rubianum</i>)	u području Galizane	1150. 1563.	de vico Rubiano contratta de Ruban tutta incolta	

Naziv sela	Ubikacija	Godina	Fragment izvornog teksta	Vijesti o ponovnom naseljivanju
Sagnan (<i>Sanianum</i>)	u području Galižane	1303. 1458. 1488.	villa Sagnani Sanianus Sagnan	
Savignana (<i>Savinianum</i>)	nedaleko od Galižane	1150. 1197.	vicus Savinianus Savignano	
Sissano (<i>Sisianum</i>), hrv. Šišan		1149. 1183. 1303.	Sissanum de vico Sisano villa Sissani	U XVI i XVII stoljeću popunjavan hrvatskim kolonistima i dobjeglicama. Grčki etnički element, također nastanjen u tom području, nije se održao.
Taiban	između Šišana i Medulina	1149. 1150. 1370.	Tavianum vicus Taibanus villa Taibani	
Tortigliano (<i>Turtilianum</i>)	u blizini današnjega sela Šikići	1150. 1336.	vicus Turtilianus villa Turtigliani	Potkraj XVI stoljeća na tom su lokalitetu dobile zemlju neke grčke obitelji, a zatim i braća Šikić. Dok grčki doseljenički element kasnije nestaje, selo Šikići održalo se do danas. Ono se smjestilo na Šišanskoj cesti nedaleko od propaloga sela Turtijana.

Ako tradicija o postojanju 72 sela u Puljštini sadržava zrna povijesne istine, a suvremenici u nju nisu posumnjali, onda će smještaj i naziv polovine od tih sela ostati nepoznat. Organizirana kolonizacija, bjegovi i spontana samoinicijativna naseljivanja zaustavila su propadanje nekih sela i obnovila gospodarstvo na mnogim zemljišnim parcelama, ali, uza sve to, nisu mogla udahnuti život u većini ruralnih aglomeracija koje su u prohujalim stoljećima poput malih gustih oaza prekrivale južnu Istru. Oko 80% nekadašnjih sela propalo je zauvijek.

4. *Wüstungsprozess* pratili su mletački propisi o povlasticama za doseljelnike u napuštena istarska dobra. Primjer Senata – koji je prvu takvu odluku donio već 1376²¹ – slijedile su i neke istarske općine donošenjem statutarnih odredaba o ustupanju neobrađena tla došljacima i ukidanjem ili ublažavanjem uvjeta za stjecanje civiteta (primjerice Pula, Novigrad i Vodnjan).²² Povremeni uspjesi takvih nastojanja smjenjivali su se s teškim padovima.

Populacijska kriza, koja se približavala granici demografske kataklizme ostavila je velike površine plodne zemlje bez radnih ruku. »Inženjer«-mjernik Giovanni Antonio Loca, upućen u Istru od *providura za neobrađena zemljišta*, izvršio je 1563. premjer Puljštine, tj. područja pod jurisdikcijom puljskoga kneza (*Conte di Pola*)²³ koje se u to doba protezalo od uvale Veštar južno od Rovinja (*portus de Vestre de confinibus Pole*)²⁴ do Krničke luke (*ad Portum Longum de confinibus Pole*)²⁵ Na marginama svoje izvrsne karte u boji Loca je zapisao da se čitav teritorij Puljštine sastoji od 144.925 »padovanskih polja« (*campi padovani*), od kojih je samo 10.370 obrađeno, dok neobrađeno zemljište obuhvaća čak 134.555 »polja«.²⁶ Preračunati u metrički sustav i izraženi u postocima ti podaci pokazuju ovakav odnos (tablica 1):

Vrsta zemljišta	Površina u hektarima	Postotak
oranice i obrađeno zemljište	4.006	5,27%
neobrađeno zemljište (pašnjaci, šume, neplodno tlo)	51.972	94,73%
Ukupna površina	55.978	100,00%

Spomenuti providur Malipiero, koji je početkom osamdesetih godina XVII stoljeća boravio u Puljštini, opisao je taj kraj kao »jeziv i neobrađen«.²⁷

²¹ Carlo De Franceschi, *L'Istria, Note storiche*, Poreč 1879, 355.

²² Camillo De Franceschi, *La popolazione di Pola nel secolo XV e nei seguenti*, *ATs*, III, vol. III, 1907, 230; L. Parenti, *Statuti di Cittanova, AMSI* n. s. XIV, Venezia 1966, 116-7, 154; G. Radosi, *Introduzione allo Statuto di Dignano. Statuto di Dignano, Atti del Centro di ricerche storiche* I, Rovinj-Trst 1970, 71-2.

²³ Tom je prigodom »zuane antonio locha jnzegnier et designator publico« načinio kartu »della cita di polla et suo territorio con tutti li porti, le isole ouer Scogli, Ville habitade, logi non habitadi, Boschi, pascholj, Monti, Valle, pianure, campi aradi et non aradi, Pozi, lagi, cisterne, fontane (...)«. – Usp. A. Cuccagna, *Il Friuli e la Venezia Giulia nelle principali carte geografiche regionali dei secoli XVI, XVII e XVIII. Catalogo ragionato della mostra storica di cartografia, Atti del XVIII Congresso geografico italiano* III, Trieste 1964, 45-51.

²⁴ C. De Franceschi, *La toponomastica*, n. dj., 184.

²⁵ na i. mj., 171. To se područje, dakle, poklapa s nekadašnjim posjedom moćne feudalne obitelji Castropola (usp. Camillo De Franceschi, *Il Comune polesano e la signoria dei Castropola, AMSI* XVIII, 1901 – XX, 1905, osobito karta La Polesana nel tempo della signoria dei Castropola u prilogu posljednjeg nastavka, *AMSI* XX, 1905).

²⁶ Karta se nalazi u *Museo Correr u Mlecima pod sign. MSP.D.C. 849/I. – Campo padovano* obuhvaćao je 3862,57 četvornih metara (usp. D. Beltrami, *Saggio*, n. dj., 34).

²⁷ P. Kandler, *Notizie*, n. dj., 313 (»il paese e horrido et inculto«).

Bez obzira na različita tumačenja uzroka nagloga povećavanja površina pu-stopoljina u južnoj Istri (pa i u drugim njezinim dijelovima) u osnovi te pojave leži nesumnjivo populacijska kriza. Iako su se sačuvala mnogobrojna prvo-razredna svjedočanstva o nezdravu malaričnu zraku u Puli i njezinoj okoli-²⁸ ciji, između ostalih i stihovi biskupa-poete Andrije Rapiccia

»ovdje žirna je zemlja premda je slabo podneblje,
koje ljudima udi i bliedilom lica osiplje
jednako mledno kineć im tielo bolestima ljutim«.²⁹

depopulacija i fluktuacija starosjedilačkog, dobjegličkog i kolonizacijskoga sloja pučanstva ima svoje korijene u svim sferama složenoga društveno-soci-jalnog, gospodarskog i političkog organizma tadašnje mletačke Istre. Broj-čani pokazatelji, iznijeti u ovom prilogu, bacaju nešto više svjetla na taj pro-blem.

5. Spomenuti podaci o površini Puljštine i njezinu žiteljstvu, koji se nalaze u izvješćima istarskih rektora i službenim popisima, omogućuju utvrđivanje približne relativne gustoće naseljenosti na tom području (tablica 2).³⁰

Godina	Površina	Broj pučanstva	Gustoća na km ²
1554.	559,78 km ²	3.251	5,80
1583.		3.800	6,79
1588.		3.900	6,97
1641.		4.293	7,67
1741.		5.584	9,97

Južna Istra, kojoj se u mletačkim kolonizacijskim nastojanjima posveći-
vala najveća pažnja, ostala je pune dvije stotine godina rijetko naseljenim
prostorom, iako povećanje gustoće naseljenosti s 5,80 na 9,97 stanovnika po
četvornom kilometru svjedoči o određenom demografskom napretku.

²⁸ Spominje se, primjerice, u svim izvješćima istarskih rektora od XVI do XVIII sto-
ljeća, u Tommasinija, Petronija itd.

²⁹ Latinski tekst Rapiccijeve poeme tiskan je prvi put u Beču 1556. Navedeni stihovi
potječu iz Kalčeva prepjeva na hrvatski jezik, objavljenog u *Našoj Slozi* i kasnije izda-
nog u posebnom otisku (Istra. Spjevao Ivan Andrija Rapiccio, biskup tršćanski. Preveo
A(nte) K(alac). Preštampano iz *Naše Sloge*, Trst 1887).

³⁰ Tablica je načinjena prema podacima iz tiskane izvorne građe: M. B e r t o š a ,
Istarski fragment itinerara mletačkih sindika 1554. godine, *VHARP XVII*, 1972, 44 i pas-
sim (izvorni rukopis itinerara trojice sindika – G. Bragadina, G. Landa i D. Morosinija
– nalazi se u kodeksu »Miscellanea Cicogna«, sig. 2855 u mletačkome *Museo Correr*);
Relatione Malipiero (P. Kandler, Notizie, n. dj., 315); Relatione Salamon (na i. mj., 379); Re-
latione Basadonna (na i. mj., 406); La popolazione dell'Istria veneta nel 1741, *La Provin-
cia dell'Istria VI*, 17, Kopar 1872 (dokument »Nota della quantità dell'Anime battezzate
essistenti in questa Città. Territorio e ne'Luochi tutti di questa Provincia con suoi
Territorj (...) dell'Illustrissimo et Eccellentissimo Signor Paolo Condulmer Podestà e
Capitano di Capodistria«, pronašao je u *Državnom arhivu u Mlecima* i priredio za ti-
sak Tomaso Luciani).

Za isto razdoblje sačuvali su se podaci iz kojih se mogu izvući zaključci o gustoći pučanstva na čitavom istarskom području pod vlašću Republike sv. Marka (tablica 3).³¹

Godina	Površina	Broj pučanstva	Gustoća na km ²
1554.	2.586,92 km ²	52.765	20,40
1580.		70.000	27,06
1601.		47.000	18,17
1625.		36.500	14,11
1649.		49.332	19,07
1655.		64.000	24,74
1669.		50.000	19,33
1678.		60.000	23,19
1741.		69.415	26,83

Općenita slika relativne gustoće u mletačkoj Istri znatno je povoljnija od one u Puljštini, premda se povremeno spuštala na donju granicu srednje napučenosti.³² Relativno povoljna gustoća od 27 stanovnika na četvornom kilometru, ostvarena intenzivnom kolonizacijom do 1580, počela je naglo opadati na početku XVII stoljeća da bi svoju kulminacijsku kriznu točku doživjela u doba uskočkog rata i u godinama poslije njegova završetka kada su se najjače osjetile posljedice koje je izazvao. Uskočki rat uništio je istarsko gospodarstvo i raspolovio njezino pučanstvo. Tu tvrdnju potkrepljuju ne samo podaci iz povijesne građe³³ već i kvantitativne analize u ovom prilogu. Iz tablice 3. jasno se razabire da je tek 123 godine poslije završetka uskočkog rata gustoća naseljenosti u mletačkoj Istri (od 26,83 po četvornom kilometru) dostigla razinu iz g. 1580!

³¹ M. Bertoša, Istarski fragment, n. dj., 43; *Relatione N. Donà ritornato di Podestà et Capitano di Capodistria*, AMSI VI, Poreč 1890, 85; *Relatione del H. Contarini nel suo ritorno di Podestà e Capitano di Capodistria*, AMSI VII, Poreč 1891, 117; *Relatione del F. Basadonna ritornato di Provveditor in Istria*, AMSI V, Poreč 1889, 95; G. F. Tommasini, n. dj., 145; P. Petronio, n. dj., 99 (iako je podatke preuzeo od Tommasinija, Petronio u mletačkom dijelu Istre navodi 49.333 stanovnika); L. da L. i n. da., *Le Relazioni e Descrizioni universali e particolari del Mondo (Estratto)*, AT II, 1830, 99; *Relatione dell'Agostin Barbarigo ritornato di Podestà e Capitano di Capo d'Istria*, AMSI VIII, Poreč 1892, 89; *Relatione dell'Angelo Morosini ritornato di Podestà e Capitano di Capodistria*, na i. mj., 130. – Podatak o površini tadašnje mletačke Istre preuzet je iz studije D. Beltramija, *Forze di lavoro*, n. dj., 29.

³² U XVI i XVII stoljeću Istra je, po gustoći pučanstva, spadala među najslabije naseljena područja *Terraferme*. Usp. D. Beltrami, *Forze di lavoro*, n. dj., 3.

³³ M. Bertoša, *Uskočki rat i slom istarskoga gospodarstva*, *Jadranski zbornik IX*, 1975, 241 – 86 i u talijanskom prijevodu: *La Guerra degli Uscocchi e la rovina dell'economia istriana*, *Atti del Centro di ricerche storiche V*, Rovinj – Trst 1974, 35 – 100 s izborom dokumenata (str. 101-27).

III

Nedostatak brojčanoga i statističkog materijala u arhivskim i ostalim izvorima istarske prošlosti mletačkog razdoblja otežava, pa i onemogućuje, cjelovitu rekonstrukciju demografskih kretanja. Unatoč tome sporadične vijesti, potkrijepljene brojčanim podacima i pregledima, bar donekle pružaju uvid u neke ključne faze tih kretanja.

Početak XVI stoljeća, kojemu je pečat utisnuo rat između Mletačke Republike i Austrije (1508 – 23), kao dio sukoba Venecije sa snažnom evropskom antimletačkom koalicijom ujedinjenom u tzv. *Cambraiskoj ligi*³⁴ period je dugotrajne, iako privremene dvadesetogodišnje stagnacije migracijskih strujanja prema istarskom tlu, kako onih pojedinačnih spontanih seoba u potrazi za zemljom, pašnjacima i boljim životnim uvjetima iz prirodnih *gravitacijskih area*, tako i onih organiziranih masovnih pomicanja stočarskoga i ruralnog elementa iz udaljenijih i veoma udaljenih *migracijskih područja*.³⁵ O snazi kolonizacije koja se razmahala poslije završetka surovih ratnih pustošenja svjedoče popisi cjelokupna pučanstva i obitelji dobjeglica i kolonista (tzv. *Morlaka*) iz spomenutog istarskog fragmenta itinerara sindika Bragadina, Landa i Morosinija (1554).³⁶ U ovom tabličnom pregledu, izrađenom prema podacima spomenutih sindika, broj doseljenika donijet je približno (tablica 4):

Općina	Pučanstvo grada i teritorija	Približan broj doseljenika	Postotak novog pučanstva
MILJE	1.548
KOPAR	11.294	900	7,97%
IZOLA	1.725
PIRAN	3.000	225	7,28%
UMAG	715	125	17,48%
BUJE	1.614	250	15,49%
BUZET	4.844	450	9,29%
GROŽNJAN	928	250	26,94%
ZAVRŠJE	750	250	33,33%
OPRTALJ	1.166
NOVIGRAD	1.008	200	19,84%
MOTOVUN	4.263	1.500	35,18%
VIŠNJAN I TAR	...	850	...
POREČ	1.120	500	44,64%
SUTLOVREČ	1.228	600	48,86%

³⁴ Carlo De Franceschi, *L'Istria*, n. dj., 272 – 84; N. V a l e r i, *L'Italia nell'età dei principi* dal 1343 al 1516, Milano 1969, 577 i dalje.

³⁵ *Gravitacijska area* obuhvaća hrvatske i slovenske pokrajine u zaleđu Istre, teritorij Furlanije i Karnije, te sjeverni i srednji dio istočne obale Jadrana (približno do Zadra) s uskim pojasom unutrašnjosti, dok se pod pojmom *migracijskog područja* razumijevaju udaljeniji krajevi italskih, južnoslavenskih, albanskih i grčkih pokrajina pod vlašću Venecije ili u njezinoj utjecajnoj sferi.

³⁶ M. Bertoša, *Istarski fragment*, n. dj., 43-4.

ROVINJ	2.854	1.000	35,04%
DVIGRAD	1.600	650	40,62%
SAVIČENTA	1.845	300	16,26%
LABIN I PLOMIN	904	150	16,59%
BARBAN	3.251	300	9,23%
VODNJAN	1.913	200	10,45%
BALE	...	275	...
PULA	2.000	?	...

Morlački element (kako ga nazivaju mletački sindici), doseljen između 1534 – 1554, činio je sredinom XVI stoljeća oko 17% ukupna žiteljstva mletačke Istre. (Geografski smještaj obitelji kolonista prikazan je piktoqramom – slika 1.) Pojmom »Morlacchi, habitanti nuovi« nisu obuhvaćeni oni neistarski došljaci koji su se nalazili više od dvadeset godina u mletačkoj Istri, jer su oni izgubili status »novih stanovnika« i u svim se obvezama izjednačili sa starosjediocima.

U drugoj polovini XVI stoljeća kolonizacija je doživjela osobiti zamah, pa je mletačka vlada provela mnoge organizacijske reforme: g. 1556. u Mlecima je osnovan posebni »magistrat za neobrađena dobra« (*Magistrato dei beni inculti*) koji se brinuo o naseljivanju Puljštine i čitave Istre;³⁷ g. 1560. i 1562. Senat je donio nove zakone o povlasticama za koloniste i dobjeglice;³⁸ g. 1563. spomenuti »inženjer« Loca izvršio je premjeravanje Puljštine;³⁹ g. 1579. imenovan je posebni providur (Proveditore nell'Istria) za diobu neobrađene zemlje doseljenicima,⁴⁰ a g. 1592. upravna i sudska vlast nad njima prenesena je na rašporskoga kapetana sa sjedištem u Buzetu.⁴¹

Ta su nastojanja znatno popravila demografsku sliku mletačkog dijela Istre, ali su se potkraj XVI i u tijeku prva tri desetljeća XVII stoljeća, zbog spo-

³⁷ B. Benussi, Pola nelle sue istituzioni municipali sino al 1797, *Miscellanea di storia veneto-tridentina* I, Venezia 1925, 394.

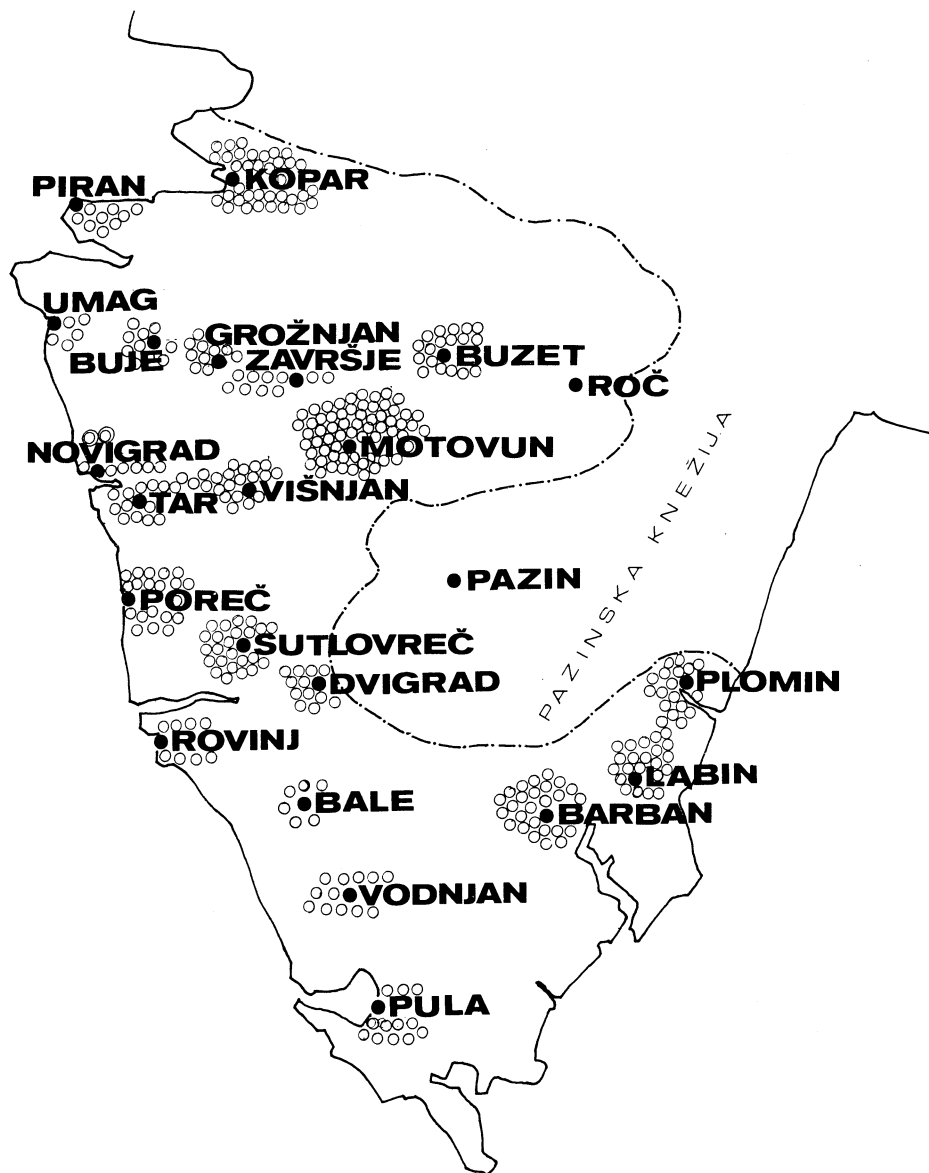
³⁸ Na i. mj.

³⁹ Usp. bilj. 23.

⁴⁰ P. Kandler, Notizie, n. dj., 309 – 404; S. Cella, I reggitori di Pola, *AMSI* n. s. IX, Venezia 1961, 59.

⁴¹ Rašporski kapetan – u mletačkim izvorima nazvan *Capitano di Raspo*, a u dokumentima na latinskom (vulgarnom) jeziku iskrivljeno *Capitaneus Raspurch* – bio je od 1394. vojni i upravni zapovjednik nad mletačkim posjedom u Istri (osim Kopra). Naziv je dobio po mjestu svojega sjedišta – kaštelu Rašporu (tal. *Raspo*), nekadašnjoj utvrdi knezova Frankopana, smještenoj na strateški najvažnijoj točki planinskog masiva Čičarije preko koje je vodio put u srednju Istru. Otuda i epitet *clavis totius custodiae Istriae*. Kada je 1511. Krsto Frankapan, u tijeku austrijsko-mletačkog rata, razorio Rašpor, sjedište kapetanata prenijeto je u Buzet, ali je svoju titulu rašporski kapetan zadržao sve do propasti Mletačke Republike.

Nakon dobivanja nadležnosti nad novim žiteljstvom, potkraj XVI stoljeća, rašporski su kapetani pune dvije stotine godina bili glavni promicatelji mletačke politike naseljivanja istarskoga seoskog područja. (Usp. G. de Vergottini, La costituzione provinciale dell'Istria nel tardo Medio Evo, *AMSI* XXXIX, Poreč 1927, 23 – 4; D. Klen, Prodaja Rašpora Veneciji (g. 1402), *VHARP* XVII, 1972, 9 – 29).

Obitelji doseljenih kolonista godine 1554.

menutoga pogoršanja prilika, populacijska i gospodarska sastavnica istarske stvarnosti našle na padajućoj krivulji! (Usp. tablicu 5, i grafikon na slici 2.)

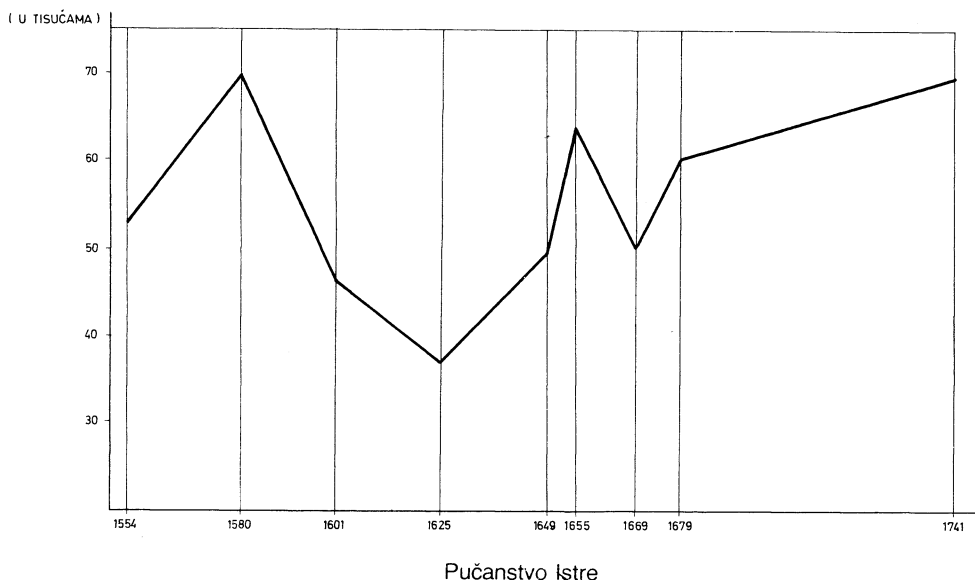
Tablica 5. Godina	Broj pučanstva	Promjena (u postocima)	Godišnja promjena (u postocima)
1554.	52.765		
1580.	70.000	+ 32,66	+ 1,26
1601.	46.000	- 34,28	- 1,63
1625.	36.500	- 20,65	- 0,86
1649.	49.332	+ 35,16	+ 1,46
1655.	64.000	+ 29,73	+ 4,95
1669.	50.000	- 21,87	- 1,56
1679.	60.000	+ 20,00	+ 2,22

Premda se od sredine XVII stoljeća istarsko pučanstvo postepeno povećavalo, napredak je bio tako polagan, a uz to popraćen i novim padovima, da je ono tek 1741. dostiglo razinu iz 1580! Brojčani podaci i »provalija« na krivulji grafičkog prikaza između 1580. i 1625 (slika 2) potkrepljuju tvrdnju da je uskočki rat nesumnjivo najtragičnije razdoblje u povijesti istarskoga *Seicenta*.

Velike oscilacije, prožete povremenim decimiranjem i naglim ekspanzijama, odraz su ne samo visokog pomora u epidemijama i ratovima već i bježanja pučanstva iz najugroženijih područja. Starija historiografija uporno je ustrajala na stajalištu da su jedino ratovi i pošasti doveli do depopulacije i zanemarivala ostale (mnogo važnije!) čimbenike koji su je uvjetovali. Tako, primjerice, B. Benussi u svojim »puljskim pabircima« ističe da »nije raspolagao ni jednom činjenicom koja bi objasnila kako je Pula u 23 godine, tj. od 1590. do 1613. mogla izgubiti više od polovine pučanstva, jer prepadi uskoka 1597. i 1615. nisu izravno pogodili grad, a pljačkaški upad u travanjskoj noći 1608. nije mogao prouzročiti ubojstva stotina stanovnika jer je plijen bio glavni cilj neprijatelja.«⁴² No, upravo za to razdoblje postoji nekoliko izvornih podataka koji osvjetljavaju naglo opadanje puljskoga žiteljstva. Dok rektor M. Pasqualigo u poruci Senatu, polovinom studenoga 1608, još uvijek pod dojmom uskočke pljačke, upozorava da stanovništvo bježi iz grada strahujući od njihove ponovne provale i da će samo popravak zidina potaknuti nova useljivanja,⁴³ u *dispaciiu* puljskoga kneza L. Ghisija izneseni su neki dublji gospodarsko-pravni razlozi pojave urbanoga i ruralnog eksodusa. Ghisi je zapazio da mnogi zelenaši, iskorištavajući slab i nedovoljan prirod žitarica, prodaju

⁴² B. Benussi, *Spigolature polesane*, AMSI XXIII, Poreč 1908, 404–5 (»Non havvi nessun fatto che ci spieghi come Pola in 23 anni, cioè dal 1590 al 1613 abbia potuto perdere oltre la metà della sua popolazione. Le incursioni del 1597 e del 1615 non colpirono direttamente la città; il saccheggio avvenuto in una notte dell'aprile 1608 non può avere occasionata l'uccisione di centinaia e centinaia di abitanti, essendo che lo scopo principale del nemico era la preda«).

⁴³ ASV. DRI. F. 5, Pula, 13. studenoga 1608.

seljacima i zemljoposjednicima sjeme za sjetvu uz veoma nepovoljne uvjete. Ti se zelenaši, piše puljski knez, »ne srame da seljacima prodaju po dvostrukoj cijeni ovršene ali neočišćene žitarice tako da ti jadnici dobivaju jedva tri četvrtine stara kada je očiste, a po ugovoru traže od seljaka da vrate pun star očišćena žita po najnižoj cijeni (...).«⁴⁴ Vraćajući posudbu u naturi (i s velikim novčanim gubicima zbog razlike u cijeni) seljaci ostaju bez žita za prehranu i sjemena za slijedeću sjetvu, ostaju, dakle, bez sredstava za život i obnavljanje proizvodnje, pa napuštaju rad na zemlji i odlaze u druga područja.

Kruti propisi puljske općine, prema kojima se dužnici-insolventi šalju u progonstvo na određeni rok, odnosno u trajno progonstvo ako ni dotad ne podmire dugovanja, također su, tvrdi Ghisi, uzrokom opadanja pučanstva. Tim dužnicima, ističe knez, ne preostaje drugo doli »pobjeći s obiteljima izvan granica mletačke države« (*fugirsi fuori del stato con tutte le loro famiglie*)⁴⁵ Pojava je poprimila takve razmjere da je knez Ghisi zatražio od Senata da zaštiti seljake i insolvente u Puli i njezinoj jurisdikciji.

Iako je odnos iz među rođenih i umrlih u Puli u XVII stoljeću (usp. grafikon na slici 3) bio tako nepovoljan da bi puljsko žiteljstvo izumrlo i prestalo

⁴⁴ ASV. DRI. F. 4, Pula, 15. ožujka 1607 (zelenaši »che attendono a queste detestandi rapine non si uergognano di dar le biauë sporche in credenza a questi contadini per el doppio preçio di quello si uendono a contadi et quando poueretti credono hauer hauuto un star di biauua, tanto grande e il sporchezzo che in quella se ritroua che non ariua a pena a tre quarçe di bona biauua, et con patuir di tornarli al raccolto biauë con misura colma a quel piu basso preçio che li pare ... «).

⁴⁵ Na i. mj.

postojati da se taj populacijski manjak nije nadoknađivao neprestanim useljivanjima, gospodarski su čimbenici najčešći uzročnici nestanka i smanjivanja žiteljstva u nekom mjestu ili području.

Kretanje pučanstva u nekim istarskim primorskim gradovima pokazuju ovi tablični pregledi:

Tablica 6. Godina	Broj stanovnika	MILJE* Promjena (u postocima)	Godišnja promjena (u postocima)
1554.	1.411		
1596.	1.600	+ 13,39	+ 0,32
1666.	910	- 56,87	- 0,82
1672.	968	+ 6,37	+ 1,06
1673.	990	+ 2,27	+ 2,27
1674.	968	- 2,23	- 2,23
1675.	985	+ 1,75	+ 1,75
1681.	1.119	+ 13,60	+ 2,26
1682.	1.132	+ 1,16	+ 1,16
1683.	1.137	+ 0,44	+ 0,44
1684.	1.120	- 1,50	- 1,50
1685.	1.124	+ 0,35	+ 0,35
1686.	1.158	+ 3,02	+ 3,02
1687.	1.178	+ 1,72	+ 1,72
1688.	1.186	+ 0,87	+ 0,87
1689.	1.245	+ 4,97	+ 4,97
1690.	1.145	- 8,04	- 8,04
1691.	1.169	+ 2,09	+ 2,09
1692.	1.147	- 1,90	- 1,90
1693.	1.160	+ 1,13	+ 1,13
1694.	1.133	- 2,33	- 2,33
1695.	1.133	0,00	0,00
1696.	1.205	+ 6,35	+ 6,35
1697.	1.217	+ 0,99	+ 0,99
1698.	1.240	+ 1,80	+ 1,80
1699.	1.245	+ 0,40	+ 0,40
1700.	1.231	- 1,29	- 1,29
1741.	1.149	- 7,40	- 0,18

* Podaci o broju pučanstva preuzeti su iz: *Relatione del Francesco Capello ritornato di Podestà et Capitano di Capodistria*, 1596, *AMSI VII*, Poreč 1891, 100; G. Cervani - E. de Franceschi, *Fattori*, n. dj., 115 (prema *Liber Status Animarum*, Archivio parrocchiale di Muggia); M. Bertoša, *Istarski fragment*, n. dj., 44; *La popolazione dell'Istria veneta*, n. dj.

Tablica 7. Godina	Broj stanovnika	KOPAR ⁴⁷ Promjena (u postocima)	Godišnja promjena (u postocima)
1533.	8.000		
1548.	10.000	+ 25,00	+ 1,66
1553.	2.300	- 77,00	- 15,40
1560.	3.500	+ 55,17	+ 7,45
1577.	4.000	+ 14,28	+ 0,84
1579.	3.500	- 12,50	- 6,25
1580.	5.280	+ 50,85	+ 50,85
1581.	4.252	- 19,32	- 19,32
1596.	5.000	+ 17,59	+ 1,17
1606.	3.905	- 21,90	- 2,19
1620.	6.000	+ 53,64	+ 3,83
1627.	5.000	- 16,67	- 2,37
1629.	5.000	0,00	0,00
1630.	5.000	0,00	0,00
1631.	3.000	- 40,00	- 40,00
1632.	2.000	- 33,34	- 33,34
1633.	1.800	- 10,00	- 10,00
1652.	5.000	+ 177,77	+ 9,36
1669.	5.000	0,00	0,00
1709.	4.650	- 7,00	- 0,17
1741.	4.808	+ 3,40	- 0,11

Tablica 8. Godina	Broj stanovnika	POREČ ⁴⁸ Promjena (u postocima)	Godišnja promjena (u postocima)
1554.	780		
1580.	698	+ 10,52	+ 0,40
1601.	300	- 57,03	- 2,71
1630.	30	- 90,00	- 3,10
1646.	150	+ 400,00	+ 25,00
1669.	500	+ 233,33	+ 11,67
1675.	700	+ 40,00	+ 6,67
1696.	300	- 57,14	- 2,72
1741.	3.216	+ 972,00	+ 21,60

⁴⁷ Ispisano iz relacija koparskih načelnika i kapetana: L. Veneria (*AMSI VI*, 1890, 52), F. Navagiera (isto, 59), A. Priulija (isto, 75), V. Morosinija (isto, 70), N. Bondumiera (isto, 84), N. Dona (isto, 85), A. Zorzija (isto, 98), F. Cappella (*AMSI VII*, 1891, 100), F. Boldua (isto, 139), B. Malipiera (isto, 289), A. Barbara (isto, 300), A. Gabriela (isto, 304) i S. Cappella (isto, 338); G. F. Tommasini, n. dj., 331; M. Bertoša, Istarski fragment, n. dj., 44; La popolazione, n. dj.

⁴⁸ B. Vergottin, Breve saggio d'istoria antica e moderna della città di Parenzo dell'Istria, Venezia 1796, 48; P. Kandler, Notizie storiche di Montona, Trieste 1875,

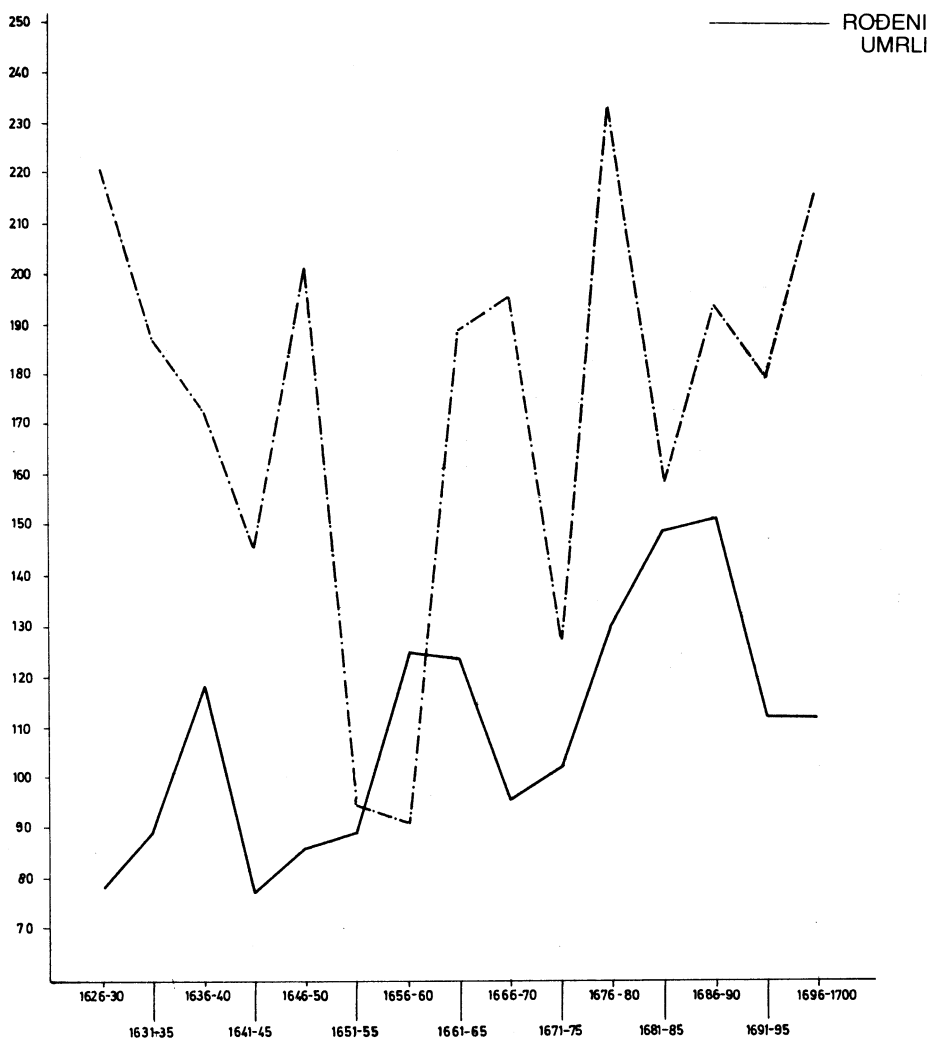
Tablica 9. Godina	Broj stanovnika	PULA* Promjena (u postocima)	Godišnja promjena (u postocima)
1554.	594		
1585.	822	+ 38,38	+ 1,24
1588.	600	- 27,00	- 9,00
1590.	964(!) ⁹⁰		
1611.	538	- 10,34	- 0,45
1613.	579	+ 7,62	+ 3,81
1631.	300	- 48,19	- 2,68
1641.	347	+ 15,67	+ 1,57
1643.	386	+ 11,24	+ 5,62
1645.	361	- 6,48	- 3,24
1664.	533	+ 47,64	+ 2,51
1669.	500	- 6,19	- 1,24
1674.	541	+ 8,20	+ 1,64
1677. ⁵¹	562	+ 3,88	+ 1,29
1681.	350	- 37,72	- 9,43
1682.	696	+ 98,86	+ 98,86
1683.	693	- 0,43	- 0,43
1690.	669	- 3,46	- 0,49
1693.	590	- 11,81	- 3,94
1694.	705	+ 19,49	+ 19,49
1697.	664	- 5,82	- 1,94
1730.	800	+ 20,48	+ 0,62
1735.	705	- 11,86	- 2,37
1738.	660	+ 6,38	+ 2,13
1741.	661	+ 0,15	+ 0,05

141; G. N e g r i , Memorie storiche della città e diocesi di Parenzo, *AMSI* III, 1887, 144; Izvješće porečkog biskupa Petronia Caldane (1669), *AMSI* XXII, 1906, 184; *Ursariae Monumenta* (Archivio di Stato di Trieste) i kopija izvješća porečkog biskupa A. Adalasia Congregaciji 1675 (usp. C a m i l l o D e F r a n c e s c h i , Il Consiglio nobile di Parenzo e i profughi di Creta, *AMSI* n. s. II, Venezia 1952, 107); M. Bertoša, *Istarski fragment*, n. dj., 44; *La popolazione*, n. dj.

⁹⁰ M. B e r t o š a , Etnička struktura Pule od 1613. do 1797. s posebnim osvrtom na smjer doseljivanja njezina stanovništva [I], *VHARP* XV, 1970, 55-7; *ASV. DRI. F. 6.* Izvješće rašporskoga kapetana P. Bondumiera nakon obilaska Pule i okolice (31. listopada 1611).

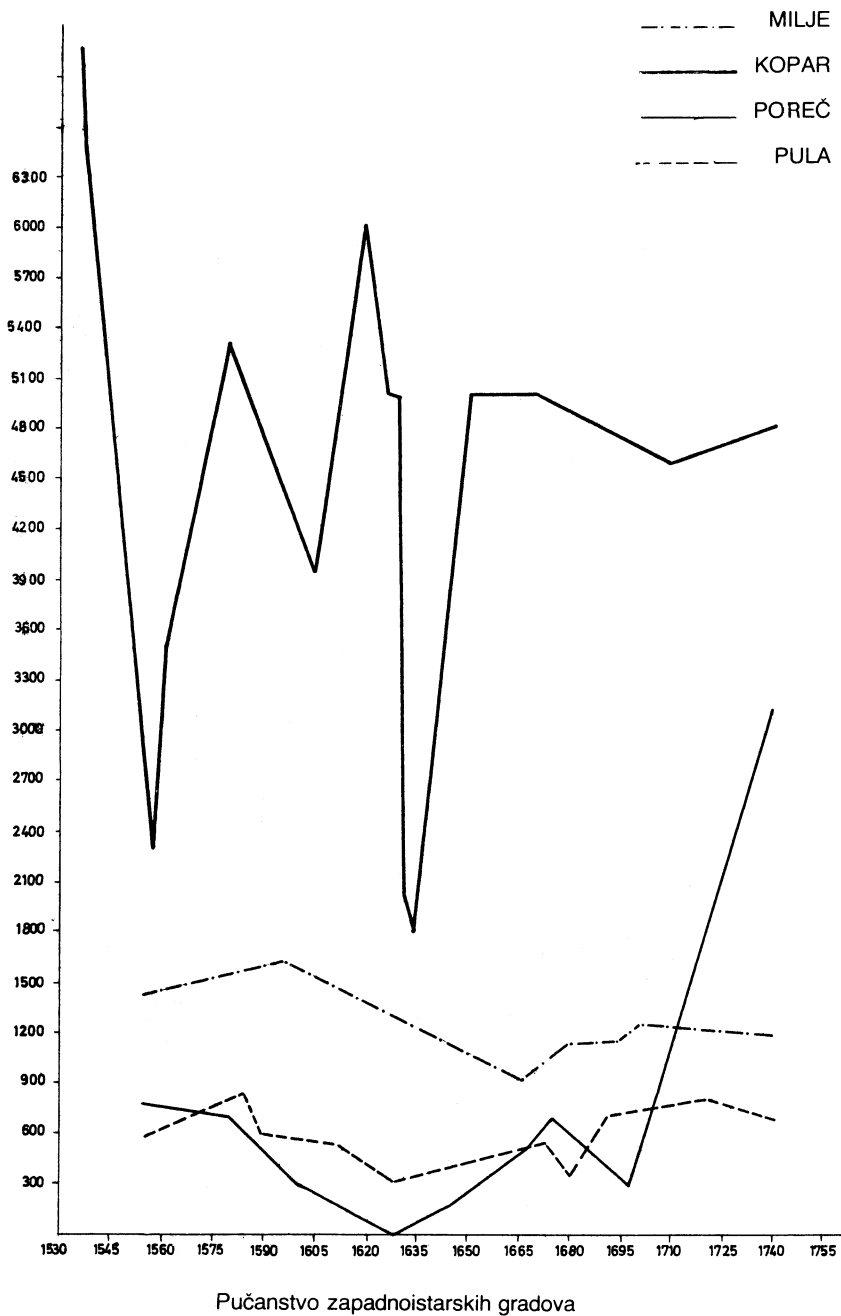
⁵⁰ Tvrdnju providura L. Mema da su u Puli g. 1590. živjela 964 stanovnika (P. Kandler, *Notizie storiche di Pola*, n. dj., 395) Benussi je s pravom označio kao »pogrešan proračun« (Spigolature, n. dj., 392). Zato taj podatak nije uzet u obzir pri izračunvanju procenualnih promjena.

⁵¹ Naseljivanjem 700 hajduka iz Perasta u ljetnim mjesecima 1671. žiteljstvo Pule naglo je poraslo na više od 1200 osoba! Isto tako naglo uslijedila je propast pokušaja naseljivanja hajduka, pa ta epizoda i nije ostavila za sobom traga u demografskoj slici Pule. Između 1669. i 1677. njezino je pučanstvo brojčano gotovo nepromijenjeno. – Usp. M. B e r t o š a , Hajdučka epizoda naseljivanja Puljštine (1671 – 1675). Prilog problematiki organizirane kolonizacije mletačke Istre, *Jadranski zbornik* VIII, 1972, 105 – 160.

Rođeni i umrli u Puli (1626 — 1700)

Iako je svaki istarski grad imao svoju posebnu povijest i razvijao se u specifičnim lokalnim prilikama, demografska stagnacija i nazadovanje (izuzevši Rovinj), njihovo je zajedničko obilježje u tom dugom dvostoljetnom razdoblju. G. 1741. pučanstvo Milja bilo je manje za 18,57% u odnosu na ono iz g.

1554, a Kopra, koji je nosio zvučni naziv »Iustinopolis metropolis Istriae«, čak za 51,92%! Depopulaciji se nije mogao oduprijeti ni Poreč, nekada snažno pomorsko središte, koji je od 1554. do 1696. izgubio 61,54% žiteljstva. Ono je opadalo po godišnjoj stopi od 0,43%, većoj od one u Kopru (– 0,27%) i Milju (– 0,10%). Početkom XVIII stoljeća, u tijeku rata za španjolsko nasljeđe, Poreč je doživio nagli i neočekivani napredak,⁵² pa je službeni popis koparskoga načelnika i kapetana P. Condulmera 1741. zabilježio u njemu 3216 osoba (312,31% više negoli g. 1554!).⁵³ (Usp. grafikon na slici 4.) Na žalost, takva »demografska revolucija« i u tom je mikrokozmosu mogla biti samo privremena. Prema službenim mletačkim *anagrafima* Poreč je u petoljeću 1771 – 75. imao prosječno 1829 stanovnika,⁵⁴ dok ih B. Vergottin potkraj stoljeća procjenjuje na 2000.⁵⁵

Demografski zastoj najizrazitije se izrazio u Puli u kojoj se žiteljstvo od g. 1554. do 1741. povećalo za samo 67 osoba!

Veliku fluktuaciju pučanstva, njegovo smanjivanje i povećavanje, uvjetuju vanjska i unutarnja migracijska strujanja, potaknuta epidemijama, ratovima i gospodarskim čimbenicima. U takvom su stjecaju okolnosti urbani centri (*città, terre i castelli*) često samo privremena boravišta ili zbjegovi pojedinih obitelji i većih grupa dobjeglica. Unatoč smirivanju prilika većina istarskih gradova nije mogla razviti gospodarski probitačnu djelatnost u prometu, ribarstvu, proizvodnji i trgovini uljem, vinom, soli i ostalim proizvodima svojega teritorija i šireg zaleđa. Pritisnuti državnom fiskalnom politikom, isključeni iz aktivna sudjelovanja u međunarodnoj trgovini i pretvoreni u etapne stanice na plovidbenom putu mletačkih galija prema Dalmaciji i Levantu, zapadnoistarski gradovi pod vlašću Serenissime nisu uspjeli naći izlaz iz krize.

Seosko područje, naseljeno starosjedilačkim i doseljeničkim elementom, sačuvalo je svoju vitalnu snagu unatoč teškim prilikama i povremenim neuspjesima kolonizacijskih nastojanja mletačke vlasti. Taj je element zaustavio *Wüstungsprozess*, obnovio život u nekim napuštenim selima i osnovao nova i na teritoriju gradskih općina stvorio populacijski sloj iz kojega su se popunjavala opustjela urbana središta. Tablica 10. pokazuje ne samo usporedbu stanja pučanstva najvažnijih istarskih gradova 1554 – 1741, već i učinak mletačke kolonizacijske politike.

⁵² Premda je Mletačka Republika bila u tom ratu neutralna, napad francuske flote na Trst 1702. potaknuo je Senat da u Poreč smjesti eskadru svojih ratnih brodova. G. 1713. njoj su se pridružile i dvije čete konjanika, pa je Poreč ostao glavnom mletačkom pomorskom i kopnenom bazom sve do konca rata 1718. Šesnaestogodišnja nazočnost soldateske u Poreču znatno je utjecala na razvitak zanatstva, trgovine, na pojačanu prodaju poljodjelskih proizvoda i useljivanje u grad. – Usp. B. Benussi, *Parenzo nell'vo medio e moderno, AMSI XXVI, Poreč 1910, 196–97.*

⁵³ *La popolazione dell-Istria Veneta*, n. dj.

⁵⁴ *Anagrafi di tutto lo Stato della Serenissima Repubblica* (navedeno prema Benussijevu članku: *Parenzo*, n. dj., 200).

⁵⁵ B. Vergottin, *Breve saggio*, n. dj., osobito Cap. VIII: »Ripopolazione e Stato di presente aumento«, 42–8.

Tablica 10. BROJČANI ODNOS PUČANSTVA 1554 – 1741.

Naziv mjesti	God. 1554.		God. 1741.		Promjena			
	Broj pučanstva		apsolutna, procentualna		apsolutna, procentualna			
	Grad	Teritorij	Grad	Teritorij	Grad	Teritorij		
KOPAR	5706	5588	4808	7.118	- 898	- 15,74%	+ 1.530	+ 27,38%
MILJE	1411	137	1149	475	- 262	- 18,57%	+ 338	+ 246,72%
IZOLA	1600	100	1895	244	+ 295	+ 18,44%	+ 144	+ 244,00%
POREČ	780	340	3216	1801	+ 2436	+ 312,31%	+ 1.461	+ 429,71%
ROVINJ	1789	130	7966	347	+ 6177	+ 345,28%	+ 217	+ 166,92%
PULA	594	2657	661	4923	+ 67	+ 11,28%	+ 2.266	+ 65,28%
MOTOVUN	1793	2470	1102	3424	- 691	- 38,54%	+ 954	+ 38,62%

Osim Kopra i Milja na krajnjem sjeverozapadu mletačkog posjeda na istarskom poluotoku, koji propadaju zbog konkurencije austrijskog Trsta i nasilno prekinute gospodarske povezanosti sa slovenskim zaledem, ostali su gradski centri doživjeli porast svojega žiteljstva. Stanovništvo se povećalo i na teritoriju svih istarskih općina, premda se iza visokih postotaka katkad krije tek veoma skromni apsolutni porast. G. 1741, pola stoljeća poslije završetka posljednjih selidbenih valova, u doba kada su se došljaci uklopili u istarsku sredinu i organizirali svoje samostalno gospodarstvo, mletačka je Istra imala 69.415 stanovnika, tj. 16.650 (ili 31,55%) više negoli g. 1554. U slabo naseljenom istarskome mikrokozmosu te male brojke ipak znače početak demografskog buđenja.

Negativni čimbenici populacije – malarija (koja je pokosila više pučanstva od kuge!),⁵⁶ epidemije velikih boginja,⁵⁷ tifusa i ostale bolesti, velika smrtnost, ekonomsko propadanje vezano uz prilike u bazenu Sredozemnog i Jadranskog mora, opće siromaštvo, česte oskudice i gladne godine, odlazak najvitalnije muške radne snage na daleka bojišta (osobito u Dalmaciju i Levant) u doba dugotrajnih ratova koje Republika vodi s Turskom, strah od izbijanja novih ratnih sukoba, kao i mletačka politika prema Istri – sprečavali su u tijeku XVI i XVII stoljeća populacijsku revitalizaciju pokrajine.

SUMMARY

SOME HISTORICAL AND STATISTICAL DATA ON DEMOGRAPHIC MOVEMENTS IN ISTRIA IN THE 16TH AND 17TH CENTURIES

After stating that economic and demographic crises were the central problems in Istria during the 16th and 17th centuries, the author supplies numerical data on the decline and disappearance of rural settlements, the spreading of uncultivated land, the decrease and fluctuation in population numbers in the Venetian part of Istria. In the period from the 14th to the end of the 16th centuries 80% of the villages disappeared in southern Istria, and by the middle of the 16th century only 527% of the land was cultivated. Though the Venetian Senate paid most attention to southern Istria and settled the majority of colonists and immigrants (mostly from southern Slav regions) in that area, it remained sparsely populated for two hundred years (less than 8 inhabitants per km²). In this respect it lagged behind the other parts of Istria under Venetian rule, where the density of population was

⁵⁶ Usp. B. Benussi, *Spigolature*, n. dj., 410 (»il numero delle vittime fatte dalle febbri miasmatiche di carattere pestilenziale era ancora maggiore di quello fatto dalla peste stessa«).

⁵⁷ Usp. M. B e r t o š a, *Valle d'Istria durante la dominazione veneziana con speciale riguardo alla struttura economica ed etnica del Castello e del suo territorio*, *Atti del Centro di ricerche storiche* III, Rovinj – Trst 1972, 139 – 40. Zabilježeno je haranje epidemije velikih boginja u kaštelu Bale i njegovoj okolici (*Vajuolo confluente di qualità maligna*).

more than 20 inhabitants per km². The demographic situation in Istria was affected especially by the Oskok War (1615 – 1618) – the most tragic period of the Istrian *Seicente* – which brought the region to the brink of demographic and economic disaster.

The author considers migratory movements and the effects of Venetian colonization policies in the light of numerical data. The immigrants, who had settled mainly in rural areas, reinforced the indigenous rural population, brought the *Wüstungsprozess* to a halt, restored life in a number of deserted villages and founded new ones; on the municipal territories they formed that part of the population from which the deserted urban centres were repopulated. By the end of the migratory movements the territory of Kopar (Capodistria) had increased by 27.38%, that of Milja (Muggia) by 246.72%, that of Izola (Isola) by 244.%, that of Poreč (Parenzo) by 429.71%, that of Rovinj (Rovigno) by 166.92%, etc., while the population of Venetian Istria as a whole rose by 31.55%. However, there were many negative population factors, such as epidemics, adverse economic conditions and the Venetian policy in Istria, which stood in the way of the revitalization of the region.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU — INSTITUT ZA HRVATSKU POVIJEST

INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
ИНСТИТУТ ХОРВАТСКОЙ ИСТОРИИ

RADOVI

11

ZAGREB

1978

UREDNIČKI ODBOR

Ljubo BOBAN, Josip ADAMČEK, Ljubiša DOKLESTIĆ, Hrvoje MATKOVIĆ

**GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK
NIKŠA STANČIĆ**

Radovi 11

Izdavač
Sveučilište u Zagrebu
Centar za povijesne znanosti
Odjel za hrvatsku povijest
Zagreb, Krčka br. 1

Za izdavača
Prof. dr Josip Adamček

Grafički oblikovao
Prof. Ivan Kampuš

